

Makedonci v díle Jurije Wićaze

Tomasz Derlatka

Hlavní účel tohoto článku bychom mohli definovat jako pokus představit obraz Makedonců, jenž vyplývá z reportáže pod titulem *Makedoncy* (Makedonci)¹ novináře Jurije Wićaze (1899–1974), původem Lužického Srba z Horní Lužice, který – což je v tomto kontextu důležité – strávil většinu svého života v Praze a na Balkáně. Dosud v sorabistice/slavistice nezpracovaný úkol je o to zajímavější, že Wićazův text je jedním z mála, ne-li jediným příspěvkem v hornolužickosrbské beletristice, který se věnuje situaci Makedonců v meziválečném období.

Jurij Wićaz se narodil 19. října 1899 roku ve Špitlu, malé vesnici nacházející se někde v blízkosti města Kamjenc a dnes je součástí tohoto města. Původně byl určen pro kněžství, navštěvoval církevní školu a přípravku učitelského ústavu v Budyšině. Brzy však rodnou Horní Lužici opustil a přestěhoval se do Prahy, kde se nacházelo nejbližší univerzitní středisko pro katolické hornolužické Srby; bydlel v Lužickém semináři. Od roku 1913 byl žákem německého teologického gymnázia na Malé Straně, z kterého odešel v roce 1917. Na jaře roku 1916 se setkal s tehdejší učitelem na střední škole Josefem Pátou (1886–1942), který jej přesvědčil, aby se učil bulharsky; setkání s pozdějším univerzitním profesorem, jedním z nejlepších českých bulharistů a sorabistů, rozhodlo z velké části o Wićazově osudu. V roce 1917 byl údajně povolán k c. a k. armádě, z níž snad dezertoval (kolují různé verze²), a delší dobu se skrýval v Praze. Byl prohlášen za zrádce (německého) národa, takže po dobu příštích dvaceti osmi let měl zakázáno navštívit rodnou Horní Lužici. V létech 1918–1920 absolvoval reálné gymnázium v Praze 2, kde ho k překladatelské a literární činnosti povzbuzoval (tehdy již) prof. J. Páta. Zde také maturoval. Od roku 1920 až do roku 1922 studoval práva na Univerzitě Karlově, která pravděpodobně z finančních důvodů nedokončil. Od roku 1923 byl nejdříve stážístou, pak zaměstnancem Centropressu (oddělení Československé tiskové kanceláře), jehož šéfem byl Emil Čermák (1864–1949; je považován za zakladatele bulharské žurnalistiky). V roce 1927 podnikl první delší cestu na Balkán (bydlel dva roky v Bělehradě), kde měl jako zpravodaj sledovat volby a referovat o nich v českém tisku. Během tohoto pobytu navštívil také oblast dnešní Makedonie,

1 Wićaz, Jurij: *Makedoncy*. In *týž: Z Kamjenskim nosom: što dožiwi serbski nowinar we swěće*. 1. díl, Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina, 1961, s. 73–89.

2 Srov. Mudra, Jiří: Před sto lety se narodil Jurij Wićaz. *Česko-lužický věstník* 9, 1999, č. 10, s. 68 (celý článek 68–69).

byl mj. v Kumanovu, ve Skopji, kde strávil noc v legendárním hotelu Moskva.³ V květnu roku 1928 byl průvodcem československé parlamentní delegace po Balkánu. Od roku 1929 bydlel a pracoval v Sofii téměř deset let, v prvních třech letech fungoval jako svobodný korespondent, píšící pro různé časopisy (zvláště španělské a anglické). Od roku 1933 byl oficiálním sofijským zpravodajem ČTK. V lednu roku 1941 byl tehdejší bulharským proněmeckým režimem vypovězen, do obsazené ČSR se pak nevrátil, za což byl dočasně propuštěn z ČTK. Přes Turecko, v němž přebýval do roku 1942 (v Cařihradě), se dostal do Jeruzaléma, v kterém žil téměř čtyři roky (1942–1946). Od roku 1946 bydlel zase až do své smrti v Lužickém semináři v Praze, znovu pracoval v ČTK, v jejichž službách pobýval mj. v Paříži, Londýně a v New Yorku. Byl stoupencem Pražského jara. Zemřel náhle 22. ledna 1974 v Mostecké ulici nedaleko svého bydliště. Byl pohřben v Praze na Olšanech, kde se dodnes nachází jeho hrob.⁴

Dobrodružný životopis⁵ měl vliv i na to, že Wićaz byl člověkem povahy velmi barvitě; tím více je škoda, že dodnes nemáme jeho monografii. Pouze dochované osobní vzpomínky a prohlášení lidí, kteří jej znali, nestačí. Nebude přehnané, když napíšeme, že byl známý ve společenských kruzích téměř poloviny Evropy a nemalé zbývající části světa. V Bělehradě se setkal s Cen begem (později zavražděným v Praze), tam se taktéž sprátelil s charvátským básníkem Tinem Ujevićem (1891–1955). Prahu, Bělehrad, Bukurešť, Sofii a Istanbul znal jako vlastní kapsu. Ačkoli nikdy o tom nemluvil nahlas, byl také ženatý s Bulharkou Bistrou. Podle vzpomínek Vladimíry Lebedové-Zmeškalové ovšem manželství novináře šťastné nebylo, nebydleli společně, neměli děti, setkávali se jen kvůli finančním vypořádáním.⁶ J. Wićaz byl polyglotem. Uměl všechny ostatní slovanské jazyky, ovšem nemluvil dolno-lužickosrbsky (sic!). Je třeba poznamenat, že vzhledem k brzkému stěhování do Prahy mluvil český lépe než horno-lužickosrbsky. Perfektně znal němčinu, angličtinu, francouzštinu, velmi dobře španělštinu, lépe než komunikativně italštinu, turečtinu, arabštinu a vlámštinu.

V meziválečné a poválečné době, která byla pro Lužické Srby bouřlivá, nemohl Wićaz zůstat na politickém poli nečinný. Dlouhodobý pobyt v Praze způsobil, že byl obhájcem jak lužickosrbské otázky v Československu (v tomto aspektu

3 Pobyt v Skopji je v knize zmíněn pouze stručně: „V Skopji pronajal jsem pokoj v hotelu ‚Moskva‘ na hlavní ulici vedoucí od nádraží k řece Vardar, která rozděluje město na starou část tureckou na levém břehu, a ‚evropskou‘ na pravém. Život zde byl ještě pestřejší než v Bělehradě“ („W Skoplju sej wotnajach stwičku w hotelu ‚Moskwa‘ na hłownej hasy wot dwórnišča k řece Wardarej, kiž džěli město na stary turkowski wobwod na lěwym brjohu a ‚ewropski‘ na prawym. Žiwjenje bě tu hišće pisaniše hač w Běłhrodže“). Wićaz, J.: *Z Kamjenskim nosom*, s. 20.

4 Hrob našel, obnovil a zaplatil do 2004 Spolek česko-lužický. Srov. Sklenářová, Zdena: Na 100. narozeniny Jurja Wićaza spominali. *Rozhled* 50, 2000, č. 1, s. 26 (celý článek 26–27).

5 Vladimíra Lebedová-Zmeškalová charakterizuje jej krátce jako „světoběžníka, milovníka vína, dobrodružného života“ („swětodundaka, lubowarja wina, dyrdomdejskeho žiwjenja“). Srov. táž: Njezapomnity serbski Wšudžebył. *Rozhled* 34, 1984, č. 1, s. 28 (celý článek 28–29).

6 Srov. Lebedová-Zmeškalová, Vladimíra: *Lužiski Serb w Praze. K stotej rónicy narozenin Jurja Wićaza*. In: *Protyka 1999*. Budyšin 1998, s. 67 (celý článek 67–68).

Karel Cvejn správně hovoří o Wićazově „neoficiálním konsulství“ v Praze⁷), tak také českého *raison d'État* v Lužici.⁸ Z několika málo dostupných studií na toto téma lze usuzovat, že byl nebo se stal masarykovcem, kterého také překládal do horní lužické srbštiny (*Nowa Europa*, 1922; *Slowjenjo po wójnje*, 1923).⁹ Jeho situace v politice se stala složitější po roce 1945, neboť byl také aktivním zastáncem možnosti připojit po roce 1945 Lužici k Československu¹⁰. Tímto způsobem postavil se do opozice k oficiálnímu poválečnému proudu lužickosrbské politiky v Lužici, kde zvítězila část reprezentovaná Domowinou, podle níž Lužičtí Srbové měli zůstat v (socialistickém) Německu pod ochranou Sovětského svazu. Wićazovo politické, ne dost socialistické postavení v politice bylo s největší pravděpodobností příčinou poválečných turbulencí ve vztazích s lužickosrbskými politickými orgány v Lužici.

Neméně aktivní byl J. Wićaz i v obecně kulturní oblasti, včetně literární. Vzhledem k jeho impozantní znalosti cizích jazyků realizoval se však především v oblasti publicistiky a překladatelství. Z jeho pera pochází mnohé články v periodikách lužickosrbských (*Serbski student*, *Serbske Nowiny*), českých a polských, předválečné překlady z české literatury a sorabistiky do horní lužické srbštiny (mj. A. Jirásek, J. Neruda, J. Páta). Z literatur slovanských překládal do horní lužické srbštiny také po roce 1945, mj. Hečkův (1905–1960) román *Drevená dedina* (Drjewjana wjes, 1958); pro potřeby divadla komedii Ivana Vazova (1850–1921) *Службогоници*;¹¹ několik textů z literatury ruské. Zajímavý příběh představují osudy překladu 16 stránek z rukopisu *Бели дяволи* Kirila Christova (1875–1944), který Wićaz dostal od Noemi Molnárové (1900–1978). Už po závěrečné korektuře M. Nowakem-Njechorńským (1900–1990) však překlad nebyl povolen; zdá se, že se hlavní příčinou stala při tom ideologie. Překlady do horní lužické srbštiny byly však pouze jednou komponentou jeho překladatelské činnosti. Jako vynikající znalec mnoha jazyků

7 Srov. Cvejn, Karel: Životní jubileum Jurije Wićaze. *Přehled lužickosrbského kulturního života 1970*, č. 13, s. 38 (celý článek 35–38); Cvejn, Karel: Za Jurijem Wićazem. *Přehled lužickosrbského kulturního života 1974*, č. 21–22, s. 3 (celý článek 1–4).

8 V základní monografii o lužickosrbsko-českých vztazích v meziválečném období Tima Meškanka osoba Wićaze nebyla prakticky vzata v úvahu, jeho příjmení objevuje se v knize pouze na sedmi místech, srov. Meškank, Tim: *Kultur besteht – Reich vergeht: Tschechen und Sorben (Wenden) 1914–1945*. Berlin: Mensch & Buch, 2000.

9 Ve velmi zideologizovaném nekrologu psal v této souvislosti český slavista a sorabista Jan Petr (1931–1989), že svými překlady Wićaz „popíral (((...))) vědomě nebo nevědomě politické záměry Komunistické strany Německa“. Petr, Jan: Jurij Wićaz 19. X. 1899–22. I. 1974. *Český lid* 61, 1974, č. 4, s. 237 (celý článek 236–237). Srov. i další (pseudo-)poznámky tohoto badatele k politickým aktivitám lužickosrbského novináře.

10 V uvedené monografii Meškank píše, že v dopise zaslaném Státní radě Republiky československé v Londýně Wićaz „navrhuje připojení Lužice k příští polsko-československé konfederaci, nebo podle možnosti výměnu s německým obyvatelstvem v prostoru Kladska ve Slezsku“ („schlug den Anschluss der Lausitz an eine zu bildende polnisch-tschechoslowakische Konföderation vor oder, sollte dies nicht möglich sein, einen Austausch mit der deutschen Bevölkerung im Raum Glatz in Schlesien“). Meškank, T.: *Kultur besteht – Reich vergeht*, s. 133.

11 Komedie, pod titulem *Honítwa za zastojstwom* [*Honba za úřadem*] se hrála – u příležitosti padesátého výročí smrti Vazova – v divadelní sezoně 1970/1971 (premiéra 23. května 1971, Budyšin), režisér Hartmut Oehme.

Wićaz, bohemizovaný Lužický Srb, překládal rovněž z americké a francouzské literatury, stejně tak jako ze slovanských jazyků do češtiny.¹²

Pravděpodobně největší část jeho celkové literární tvorby tvoří reportáže, fungující jako popisy neboli vzpomínky na jeho odborné cesty světem.¹³ Dá se předpokládat, že těchto textů je mnohem víc než jen ty, jež vyšly v jeho publikovaných resp. nepublikovaných sbírkách; jeho celková literární tvorba dosud komplexním bibliografickým způsobem zpracována nebyla (musíte počítat i s tím, že jeho texty jsou rozptýleny v periodickém a denním tisku po celém světě). Výběr reportáží se objevil v knižní podobě. První Wićazova kniha *Z kamjenskim nosom. Što dožiwi serbski nowinar we swěće* (S kameneckým nosem. Co zažil lužickosrbský novinář ve světě) z roku 1961 představuje vzpomínky autora na období 1927–1942, a její pokračování, druhý díl pamětí *Z kamjenskim nosom. Što dožiwi serbski nowinar we swěće. Mjez Jordanom a Nilom* (S kameneckým nosem. Co zažil lužickosrbský novinář ve světě. Mezi Jordánem a Nilem, 1963) – na období 1942–1946. Jan Petr ukazuje, že první díl pamětí „*ve své době byl nejčtenější knihou v Lužici*“.¹⁴ Z informací, které máme k dispozici, vyplývá, že Wićaz připravoval také třetí svazek memoárů. Po dlouhou dobu kroužily pak o tom v sorabistické literární vědě protichůdné informace. Jednou se psalo, že se třetí svazek ztratil úplně, jindy, že z něj zůstalo několik fragmentů.¹⁵ Proč se tento díl memoárů – pokud byl vůbec dokončen – nevydal, můžeme se dnes jen domnívat. Není ale vyloučeno, že to rozsoudí aspekt politický. Předmětem tohoto třetího dílu pamětí mělo být období poválečné, ve kterém Wićaz byl spíše antisocialistický než prosocialistický. Proto

12 Wićaz v jednom ze svých dopisů Janu Cyžovi potvrdil fakt, že překládal do češtiny z více jazyků: „*Přeložil jsem mnoho knih do češtiny z ruštiny, francouzštiny, angličtiny a polštiny; překládám také ze srbochorvatštiny a bulharštiny*“ („Ja sym hižo tójšto knihow do českeje řeče přeložil z ruščiny, francoščiny, jendželščiny a póliščiny; přeložuju tohorunjna ze serbochorwatščiny a boľharščiny“). Cyž, Jan: Reporter z Kamjenskim nosom. K 65. narozeninám Jurija Wićaza. *Rozhlad* 14, 1964, č. 10, s. 301 (celý článek 300–302); tentýž: Za spisowacela dobyty. K 80. posmjertnym narozeninám (19.10.1899) a 5. posmjertninám Jurja Wićaza (22. 1. 1974). *Rozhlad* 29, 1979, č. 10, s. 397 (celý článek 396–398). Tyto informace uvádějí ve svých studiích mnozí čeští sorabisté a přátelé novináře, srov. např. Cvejn, K: Za Jurijem Wićazem, s. 4; Petr, J.: Jurij Wićaz 19. X. 1899–22. I. 1974, s. 237; Vlk, Antonín: Novinář ČTK srbský spisovatel Jurij Wićaz-Praski. *Česko-lužický věstník IV*, 1994, č. 9, s. 65 (celý článek 65–66); Mudra, Jiří: Serbskemu nowinarjej. *Rozhlad* 50, 2000, č. 1, s. 27. Dosud jsem v tomto ohledu neučinil bibliografický dotaz.

13 O reportážích v první části vzpomínek *S kameneckým nosem* napsala Marja Kubašec (1890–1976), že „*bez nadšázky můžeme říci, že Jurij Wićaz je pro nás ten, kdo pro Čechy a pro svět byl slavný reportér Egon Erwin Kisch. Nebude to také žádná nadutost, když jmenujeme Wićaze ‚našim Kischem‘*“ („njepřehawamy, prajimy-li, zo je Jurij Wićaz za nas to, štož je Čecham a všemu swětej slawny reporter Egon Erwin Kisch. Njeje to tež nadutosć, hdyž Wićaza mjenujemy ‚swojeho‘ Kisch“). Kubašec, Marja: Předslowo. In: Jurij Wićaz: *Z Kamjenskim nosom. Što dožiwi serbski nowinar we swěće*. I. dźěl s. 8 (celý článek 5–8).

14 Srov. Petr, J.: *Jurij Wićaz* 19. X. 1899–22. I. 1974, s. 236.

15 Kromě mne má Serbski kulturny archiw v Budyšině v držení rukopis (část rukopisu?) třetího dílu, jelikož uvádí pod signaturou SI XXII/148 C takto: „*Verlagsmanuskript: Jurij Wićaz: ‚Z Kamjenskim nosom‘, Teil 3, unveröffentlicht*“.

zveřejnění jeho vzpomínek z pochopitelných důvodů mohlo být domácím politikům v Lužici proti srsti.

Makedonci v reportáži *Makedoncy*

Šestnáctistránková reportáž pod titulem *Makedoncy*¹⁶ tvoří jednu ze čtrnácti kapitol první Wićazovy knihy, tzn. souboru vzpomínek s názvem *Z Kamjenskim nosom* z roku 1961. V knize se střídají dva sémanticko-temporální plány: první, dominantní ukazuje události „aktuální“ a pokrývá období let 1932–1934, kdy Wićaz už tři roky přebýval trvale v Sofii; druhý, podřízený zobrazuje historii území dnešní Makedonie a Makedonců. Text začíná sekvencí v naprosto senzačním stylu:

„V Sofii se setmělo. Jednoho večera v roce 1932 stál jsem na jedné z hlavních ulic (...), nejsem schopen se rozhodnout, zda chci strávit večer v nedalekém Národním divadle, jít na operu (...) nebo možná na film. (...) Najednou jsem uslyšel výstřel v blízké vzdálenosti ode mě. Vystrašený jsem se otočil a viděl, jak se jeden z lidí, kteří stejně jako já stáli před plakáty, padne na zem. Všechno ukazovalo, že muž byl mrtvý. Ten, kdo střelil, se překvapeně díval na svou oběť, revolver držel v ruce. Pak vykřikl jedno z těch sprostých slov, na která jsou balkánské jazyky tak bohaté, chytil se nechápavě za hlavu a vykřikl: ‚Greška stanala!‘“ (s. 73–74).¹⁷

Nikdo z lidí stojících kolem žádným způsobem na vraždu nereagoval, nikdo také nezavolał policii. V následujících větách Wićaz vysvětluje čtenáři své reportáže, co způsobilo právě toto chování obyvatel Sofie. Objasňuje, že šlo tady o další vraždu (teď mylnou) na základě vyřizování účtů mezi Makedonci žijícími v hlavním městě Bulharska, na což si už jeho obyvatelé zvykli: *„Všichni věděli, že byli svědky další makedonské vraždy, které se v Sofii stávaly nepřetržitě a do roku 1934 byly něco skoro úplně normálního“* („Wšitcy wědžachu, zo běchu byli swědцы dalšího makedonskeho mordarstwa, kotrež so tam a sem stawachu a kotrež běchu w Sofiji do l. 1934 něšto skoro normalne“) (s. 74). Další věty vysvětlují kontext těchto „makedonských vražd“, Wićaz zdůrazňuje, že se jedná o výsledky soupeření makedonských politických organizací v Sofii. Konečně klade dramatickou otázku: *„Kdopak byli ti Makedonci, proč se nenáviděli a na sofijských ulicích a bulvárech zabíjeli? (...) Proč se jich lidé báli?“* („Štó to běchu cí Makedoncy, a ěhodla so hidžachu a na Sofijskich hasach a naměstach so zabiwachu? (...) Ěhodla so ludžo jich bojachu?“) (s. 74).

16 Titul představuje zastaralou formu, dnes by se mělo říct: Makedoněnjo resp. Makedonjenjo.

17 „Smrěki padachu na Sofiju. Jednoho wječora l.[ěta] 1932 stejach w jednej z hlownych hasow (...), a nje-móžach so rozsudzić, haě mam wječor přěčinić w bliskim Narodnym džiwadle, jěě do operety (...), abo hiě do kina. (...) Nadobo zasłyšach ze sameje bliskosće wutřěl. Nastróžany so wobročich a wuhladach, kak bě so jedyn z tych, kotřiž běchu kaž ja před plakatami stali, na zemju zwježl. Wšitko pokazowaše na to, zo bě ělowjek mortwy. Tón, kiž bě wutřěli, hladaše cyle přěslapjeny na swój wopor, děržo revolver w ruce. Potom wurazy jedne z tych jadriwych pokleěow, na kotrež su balkanske rěěe tak bohatě, přimny so zadwělowany za hlówu a wukřikny: ‚Greška stanala!‘“.

Touto otázkou končí počáteční část reportáže a autor přechází k hlavnímu účelu své tvorby, čili k pokusu seznámit lužickosrbského čtenáře s Makedonci. Z výkladu se dají vyextrahovat čtyři hlavní tematické linie: (1) (politická, sociální, národnostní) situace Makedonců v Bulharsku a vztahy mezi Bulhary a Makedonci (v Bulharsku); (2) problematika terorismu; (3) geopolitika Makedonie (jako regionu); čtvrtou (4) otázku determinuje zásah bulharské policie a armády proti makedonským separatistům provedený 24. a 25. června 1933. Vzhledem k relativně malé velikosti reportáže a velmi komplikované záležitosti, kterou mapuje, nemůže se samozřejmě mluvit o komplexním zpracování těchto aspektů. Je ale zřejmé – osobně jsem přesvědčen, že aspoň klíčové aspekty těchto tematických linií podal Wićaz pečlivě a přesně, že právě to nebylo hlavním úkolem reportáže. Ten spočíval v první řadě v úvodním, resp. předběžném seznámení lužickosrbského čtenáře s makedonskou problematikou.

V prvním z hlavních tematických aspektů reportáže (situace Makedonců v Bulharsku a vztahy mezi nimi a Bulhary) Wićaz přesně mapuje tehdejší postavení Makedonců, zejména těch, kteří žili v Bulharsku, tudíž povahu vzájemných vztahů. A tak celková situace Makedonců v Bulharsku, podle autora, nebyla vůbec špatná, ale překvapivě výhodná. Po první balkánské válce roku 1912 a po konci první světové války do Bulharska „přicházelo stále více a více makedonských přistěhovalců (...) V Sofii a po celé zemi už bylo teď přes půl milionu Makedonců, téměř jedna desetina celé populace“ („přichadžeše stajnje wjace makedonskich emigrantow (...) W Sofiji a cyłym kraju bě nětko přez poł milionu Makedoncow, nimale dżesaty dźěl cyłkowneje ličby wšeho wobydlerstwa.“) (s. 79). Rostoucí počet Makedonců v Bulharsku v souvislosti s jejich vrozenou vychytralostí a agilitou („Makedonci byli vychytralejší a agilnější než průměrní Bulhaři“; („Makedoncy byli čiliši a wobrotniši hač přerězkowi Bołharojo“), způsobil, že brzy měli „mimořádný vliv, který daleko přesahoval jejich počet“ („njewšedny wliw, kiž daloko překročowaše jich ličbu“) (tamtéž). Wićaz precizoval, že Makedonci „vyvíjeli velký vliv na diplomacii, armádu, soudnictví, církev, drželi v rukou řadu klíčových pozic v průmyslu a financích“ („wukonjachu mócnny wliw w diplomatiji, we wójsku, w sudnistwje, w cyrkwi, dżeržachu w rukomaj wjele klučowych pozicijow w hospodarskim žiwjenju a pje-nježnistwje“). Autor nepřehlédl ani ten aspekt, že se „mnoho předních spisovatelů, novinářů a členů jiných svobodných povolání narodilo v Makedonii“ („wjele načolnych spisowáčelow, nowinarjow a přišušnikow dalších swobodnych powołanjow bě so narodžiło w Makedonskej“).

Musím bohužel říci, že nejrozsáhlejší sémantické pole reportáže určuje problém makedonského terorismu. Wićaz věrně odráží imanentní diferencovanost makedonského politického prostředí v Bulharsku v té době. Mapuje spory a konflikty uvnitř makedonských organizací, představuje nejdůležitější události a postavy tak, že musíme dokonce konstatovat, že se čtení stránek věnovaných problematice makedonského násilí stává pro čtenáře nemajícího alespoň základní

poznatky v této oblasti více než obtížnou. Lužickosrbský novinář představuje příběhy makedonského terorismu na pozadí dějin „Nutřkownej makedonskej rewolucionarnej organizaciji“ (VMRO). Následující odstavce reportáže plní faktografický, věcný popis nejspektakulárnějších atentátů a vražd, mj. na Todora Aleksandrova (1881–1924), Rajka Daskalova (1886–1923) v Praze, Petra Čauleva (1881–1924) v Římě, Todora Panicu (1879–1925) ve Vídni, Aleksandra Protogerova (1867–1928). Rok 1932, kdy celým Bulharskem a částí Balkánu opět prochází vlna násilí, znamená vyvrcholení makedonské hrůzovlády. V důsledku toho dochází podle názoru novináře ke skutečnému rozdělení Bulharska: „*Pirinský kraj, bulharská Makedonie, byla od roku 1922 prakticky odříznuta od zbytku Bulharska. Zde autonomisté vytvořili stát ve státě. Obyvatelé byli nuceni platit daně*“ („Pirinski kraj, bolharska Makedonska, bę wot l.(ęta) 1922 nimale wotćata wot wostatneje Bolharskeje. Tu bęchu sej awtonomisća wutworili stat w staće. Wobydlerstwo dyrbješe płaćić dawki“) (s. 80). Wićazova sympatie k jedné ze stran vnitřního makedonského konfliktu je zřejmá (velkou roli hraje při tom ideologie), „autonomisté“ vystupovali také proti „progresivním“ sociálním kruhům: „[protože] se cítili dost silní, ‚autonomisté‘ vyhlásili boj na život a na smrt protivníkům z tábora federalistů, se kterými sympatizovali progresivní kruhy, zemědělci, dělníci, komunisté a sociální demokraté“ („Čujo so dosć sylni, připowědzichu ‚awtonomisća‘ njesmilny bój swojim přećiwnikam z lęhwa federalistow, z kotrymiž sympatizowachu dopředkarske kruhi, ratarski lud, džęlačerstwo, komunisća a džęl socialnych demokratow“) (tamtéž). Svůj nesouhlas s VMRO konečně vyjadřuje *expressis verbis*: „*Vnitřní makedonská revoluční organizace se proměnila v teroristickou, dokonce gangsterskou bandu*“ („Nutřkowna makedonska rewolucionarna organizacija bę so (...) přewobročila na teroristisku, haj gangstersku cwólbu“) (s. 80). Rok 1933 znamená radikalizaci akčních plánů bulharské vlády proti Makedoncům. Červnová kampaň z roku 1933 a ozbrojený zásah bulharské armády v příštím roce (1934) v Pirinu podlomily moc makedonských „teroristů“ v Bulharsku. V této souvislosti atentát Vlada Georgieva Černozemského (1897–1934) na krále Aleksandra I. Karađorđevíce (1888–1934), při kterém byl v Marseille 9. října 1934 zabit i francouzský ministr zahraničí Louis Barthou (1862–1934), byl podle Wićaze již ojedinělou událostí.

Popis teroristické činnosti Makedonců (v Bulharsku a na Balkáně), jenž determinuje dominantní „aktuální“ plán reportáže, není ale její jedinou tematickou rovinou. Důležitým, i když zabírá mnohem méně prostoru, problematickým polem se stala široce chápáná geopolitika Makedonie (nyní jako regiónu). S cílem seznámit lužickosrbského čtenáře s jemu neznámým předmětem, Wićaz precizuje zeměpisnou polohu území obývaného lidmi makedonského původu, zdůrazňuje ústřední aspekt postavení makedonských zemí na Balkáně a nakonec představuje zvláštní topografické znaky země obývané Makedonci, tzn. největší řeky: Vardar, Strumu a Mestu (dvě poslední – v dnešním Bulharsku). Novinář nezapomněl na-

črtnout také dějiny těchto zemí. Zdůrazňuje, že do roku 1912 byla celá Makedonie, obývaná 2,5 miliony lidí, „z nichž téměř polovina mluvila slovanským makedonským dialektem“ („z kotrychž řečeše nimale položca słowjanski makedonski dialekt“) (s. 75), pod tureckou vládou. Krátce kreslí situaci, ve které se makedonské země a sami Makedonci ocitli po kongresu v Berlíně (1878), a vyjadřuje naději, jakou Makedoncům přineslo povstání v Plovdivu v roce 1885. Pouze povrchně prezentuje pak národnostní, politické, sociální a ekonomické relace na území dnešní Makedonie. Základní demografická charakteristika makedonského území byla založena na přítomnosti velkého počtu Turků, aktivní skupiny Srbů žijících v severní části, Albánců na západě, Řeků na jihu, navíc „po celé zemi táhli se svými velkými stády skotu Cincarové, jejichž jazyk je tak podobný rumunštině, že je vědci nazvali Arumuny“ („po cyłym kraju ćahachu ze swojimi wulkimi stadłami skotu Cincarojo, kotrychž řeč je podobna rumunšćinje, tak zo su jim wědomostnicy mjeno Arumunojo dali“) (s. 75). Z hlediska sociálních vztahů na území dnešní Makedonie „vládl ještě koncem 19. století středověk s nevolnictvím“ („hišće kónc 19. wěka knježeše srjedzówjek z roboćanstwom“), staletí okupace makedonských zemí Turky přímo evokovala jejich kulturní zaostalost: „sultánská vláda po mnoho let dokonce ani nepohla prstem, aby tuto bohatou zemi rozvíjela kulturně“ („Za kulturny rozkcěw tutoho bohatego kraja njebě sultanowe knježerstwo dołho ani porsta zhibnyło“) (s. 76).

Posledním z hlavních tematických aspektů reportáže je popis vojenské akce proti Makedoncům, provedené v dnech 24.–25. června 1933 v Sofii, které byl Wićaz očitým svědkem. V sobotu (24. června 1933) pozdě večer, když se vrátil do svého bytu, uslyšel zvuky policejního zásahu. Zpočátku tomu velký význam nepřikládal, až teprve ráno, když mu nebylo dovoleno jít po ranní noviny – východ z budovy blokoval voják s bajonetem – uvědomil si závažnost situace. Kolem nedělního poledne policie provedla kontrolu ve všech bytech v domě, v kterém novinář bydlel. Wićaz byl propuštěn z domácího vězení teprve večer. Jako plnokrevný novinář šel okamžitě na policejní ředitelství, kde mu bylo umožněno podívat se na výsledek akce. Novinář pečlivě zaznamenal, že v rámci zásahu bylo Makedoncům zabaveno: „10 000 bomb, 400 pušek, 600 revolverů, 200 ručních granátů, 400 rozbušek, dokonce jeden kulomet a několik krabic výbušných látek“ („10 000 bombow, 400 trěłbow, 600 rewolwerow, 200 ručných granatow, 400 připalkow, haj samo jedyn kulomjet a něšto kistow rozbuchadłow“) (s. 86).

Reportáž skončí málo zdařilou anekdotou, kterou Wićaz uvádí zřejmě proto, aby zmírnil její vcelku pejorativní tón. Jeden z Wićazových bulharských sousedů byl kvůli blokadě nucen zůstat na noc u své milenky. Vzhledem k tomu, že se o všem dozvěděla jeho žárlivá manželka, manželství nevěrného souseda viselo na vlásku.

Hodnota reportáže

I přes relativně malý rozsah reportáž zahrnuje mnoho rozmanitých a složitých problémů, a proto se může (musí) zhodnotit z více hledisek. Mnohostranná analýza, v první řadě z hlediska historického a faktografického, by měla být předmětem dalšího výzkumu. Nyní se pokusím zhodnotit Wičazův text pouze ve třech základních optikách: *aprobativní*, *neutrální* a *kontraindikační*.

Základní hodnota reportáže z hlediska aprobativního spočívá v jejím nemalém faktografickém významu. V této souvislosti lze říci, že reportáž může fungovat jako jakási pomůcka složitých makedonsko-bulharských vztahů, stejně tak k porozumění balkánským vztahům v té době, z nichž se poučí nejen lužičtí čtenáři, ale také odborníci. Skutečnost, že její autor byl očitým svědkem mnoha událostí, má reportáž velký význam informativní. Jako příklad lze uvést fakt, že Wičaz se přátelil s mnoha postavami makedonské (neseperatistické) politické scény v Bulharsku. Jeho blízkým přítelem byl např. Naum Tomalevski (1882–1930), ke kterému často chodil „*do jeho malé vily v sofjské novinářské čtvrti*“ [ул. Ручен 23] („do jeho maleje wile w Sofiskim nowinarskim sydlišću“, s. 82). Naum Tomalevski byl zavražděn 2. prosince 1930 v. Černozemským. Ve scéně, v níž popisuje atentát na tohoto makedonského aktivistu, Wičaz ukazuje na detailní přípravy teroristů. Podle informací, které v textu podává, měli dokonce i osobní kuchařku, jen proto, aby si nenechali ujít příhodný okamžik k útoku. Toho se však navíc – díky jednomu z mála okamžiků nepozornosti Tomalevského vědomého si nebezpečí – dočkali. Podle vlastních slov byl Wičaz očitým svědkem vraždy také jiného makedonského bojovníka – Simeona Eftimova (1896–1932) dne 28. prosince 1932 v Sofii. Pečlivě, téměř s topografickou přesností zachycuje v několika větách průběh útoku, který předvedli protogerovisté převlečení za lesníky (měli s sebou dokonce i lovecké psy). Konečně, na vlastní kůži zažil výše zmíněný zákrok bulharské armády proti Makedoncům v Sofii (24.–25. července 1933).

V kontextu přístupu *a pro* k reportáži měla by se věnovat pozornost i její literární hodnotě. Struktura reportáže potvrzuje, že Wičazovi (předpokládám, že podoba, v jaké byla reportáž zveřejněna v knize, je originální produkt pražského novináře) nebyly cizí ani jisté literární schopnosti. Dílo se prezentuje jako kompozičně uzavřené, v jeho výstavbě najdeme *initium* (vražda v Sofii) a *fnis* (anekdota o nevěrném sousedovi), i když vztah obou částí z hlediska uměleckého musíme označit za asymetrický. Závěrečná scéna budí dojem uměle „připojeného“ fragmentu, který na zbytek reportáže opravdu nenavazuje. Závěrečná scéna je tedy od začátku textu odlišná a musí být považována za mimořádně zajímavou. Začátek reportáže je hodný nejlepší detektivky, následující otázka, kdo byli ti Makedonci, kteří terorizují celou Sofii a téměř půl Bulharska, upoutá čtenářovou pozornost. I když literárnost brzy ustoupí faktografii – prostor mezi oběma částmi vyplňuje

věcně novinářská rozprava, která je hlavním nositelem hodnoty reportáže, – musí me vyzdvihnout Wićazův nekonvenční způsob relace, spojující právě prvek faktografický s prvky konvence kriminální. Zdá se, že obohacení novinářské relace prvky literárními ovlivnilo jeho aktivní zapojení jako překladatele krásné literatury.

Z hlediska neutrálního by pozornost měla být věnována skutečnosti, že autor reportáže je zástupcem národnostní menšiny. To se však v reportáži neodráží, i když celkovou situaci Makedonců před rokem 1945 lze nějakým způsobem srovnat se situací Lužických Srbů, neobjeví se v ní sebemenší pokus o srovnání postavení obou národů, jejich situace politické, sociální, národnostní, kulturní atd.¹⁸

Přístup kontraindikační musí být založen na jednom, avšak dominantním faktoru: reportáž se vyznačuje jasnou optikou probulharskou. Wićaz v reportáži ukazuje Makedonce z pohledu obyvatele Sofie, přítele Bulharů, bulharofila, a nebude chyba, když řekneme – prostě z pohledu Bulhara. Referenčním bodem pro autorovy úvahy o Makedoncích, zejména o jejich aktivitách teroristických (*nota bene* z četby o následujících útocích v Makedonii, Bulharsku a na Balkáně může někdy vznikat dojem, že Makedonci v tomto období fungovali pouze jako destabilizující prvek pro polovinu Evropy) bude vždycky Bulharsko a Bulhaři., Teroristické útoky Makedonců měly například negativní vliv na hospodářství Bulharska, pouze uzavření hranic po vlně násilí „přineslo bulharskému vývozu milionové ztráty, protože jediné železniční spojení na sever mělo Bulharsko přes Jugoslávii“ („načini milionowe škody boľharskemu wuwozej, dokelž jenički železniski zwisk z wječorom ma Boľharska přez Juhośłowjansku“) (s. 82). Wićazův probulharský pohled však nemůže překvapovat. Wićaz bydlel více než deset let v Sofii, měl manželku Bulharku, byl v přátelských stycích s mnoha významnými osobnostmi bulharského meziválečného kulturního života. Bez ohledu na to, jednoznačně probulharská perspektiva způsobuje, že obraz Makedonců – to se týká především meziválečné teroristické činnosti VMRO – je absurdně negativní. K tomu se připojuje ještě vliv ideologie. Výhodné, výše představené postavení Makedonců v Bulharsku nevyplývalo podle Wićazova mínění jen z jejich vychytralosti a agility. Jak přesvědčuje čtenáře, „nad nimi držel ochrannou ruku mladý car Boris, mohli také počítat s podporou celé reakce“ („Nad nimi dđeržeše za kulisami škitacu ruku mľody car Boris, a woni moźachu lićić tež z podpěru cyľeje reakcije“) (s. 79). Zdá se však, že výrazně větší vliv na inkorporaci a zdůraznění ideologického prvku v reportáži měl právě čas, ve kterém kniha vyšla (dominantním proudem v literatuře horno-lužickosrbské byl tehdy sorealismus, resp. literatura s obsahem socialistickým), než Wićazovo osobní přesvědčení. Můžeme to předpokládat, protože autor reportáže nesympatizoval s tehdejšími politickým systémem.

18 Takové srovnání provedl v svém beletrizovaném cestopisu po Bulharsku např. Jurij Brézan v roce 1955. Srov.: *Po dróze a při dróze. Zapiski pućowaceho*. Budyšin 1955.

Závěr

Ani profesionální aspekt, související s jeho prací novináře, ani literární aspekt (reportáže, články) balkánského období Jurije Wičaze se dosud nestaly předmětem podrobné analýzy. Měla by se podrobněji prozkoumat zejména doba, kterou novinář strávil v Bulharsku. Vzhledem k vysoké informačně-faktografické hodnotě nejen této, ale i ostatních reportáží, je možné předpokládat, že další Wičazovy texty (hlavně žurnalistické povahy), by mohly být zdrojem zajímavých informací o tehdejších politických, společenských a kulturních poměrech v Evropě a na Balkáně. Nejdůležitějším úkolem by přitom bylo zjistit skutečný rozsah Wičazovy „balkanistické“ novinářské a případné literární produkce. Tento úkol jistě snadný nebude, naopak, musí se v tomto aspektu počítat s velkým množstvím problémů. Především nevíme, zda Wičaz jako novinář používal ve svých článcích horno-lužickosrbskou podobu svého jména a příjmení. Stejně tak mohl používat podobu německou (Georg Lehmann), iniciál, nebo – což je ještě horší – pseudonym, což dnes patrně nedovolí identifikaci jeho textů (při překladech do horní lužické srbštiny však konsekventně uváděl podobu domácí). Rozsah a přítomnost Wičaze v horno-lužickosrbském písemnictví jsou zpracovány v dílech *Lužickosrbské bibliografie* (Serbska bibliografija), zatímco nezpracovány jsou Wičazovy texty v jazycích ostatních. Dá se předpokládat, že do popředí zde vystoupí ty jazyky, s nimiž byl spojen nejbliže, tj. s německým, českým a bulharským jazykem, případně také s angličtinou. Autorovy texty napsané v jazycích jiných než je horní lužická srbština budou však pouze součástí potřebného výzkumu. Kromě zpracování původních textů o otázkách Balkánu (Makedonců) napsaných Wičazem v jiných jazycích než horní lužickou srbštinou, by se měly prozkoumat informace o samotném autorovi, které snad v těchto jazycích existují. Česká sorabistika sice napsala hodně o meziválečném a Wičazově pražském poválečném období, avšak ani ona, ani česká bohemistika dosud žádným způsobem nezpracovala autorovy překlady z jiných literatur do češtiny. Pokud je mi známo, ani Wičazův sofijský pobyt se dosud nestal předmětem zájmu české bulharistiky, resp. bulharské slavistiky. Z české strany bychom měli také očekávat zpracování období, kdy působil jako pracovník ČTK¹⁹, ze strany bulharské pak, co se skrývá v místních archivech a v tisku. V perspektivě makedonistické – odhalit a zpracovat případné texty o Makedoncích a Makedonii.

Македонците во делото на Јуриј Виќаз

Целта на статијата е да го претстави ликот на Македонците што е прикажан во репортажата на Јуриј Виќаз (Jurij Wičaz; 1899–1974) под наслов *Makedoncy* (Македонците). Виќаз беше но-

19 Na můj dotaz, zda se v archivu ČTK nacházejí jakékoliv materiály o dlouholetém zaměstnanci kanceláře Wičazovi, nedostal jsem, i přes urgence, žádnou odpověď.

винар, по потекло Лужички Србин од Горна Лужица, кој поголемиот дел од својот живот го помина во Прага и на Балканот. Репортажата претставува едно поглавје од првата книга на Виќаз што излезе од печат под наслов *Z Kamjenskim nosom* (Со Каменскиот нос, 1961). Тематскиот план на делото го конституираат четири главни проблемски линии. Првата ја опишува политичката, социјалната и националната положба на Македонците во Бугарија и односите меѓу двата народа. Другата линија подробно го анализира македонскиот тероризам. Во третото поглавје авторот пишува за геополитиката на Македонија (како регион). Четвртото проблемско поле му е посветено на акцијата на бугарската војска и полиција против Македонците (на 24 и 25 јуни 1933 година), чиј очевидец беше и Виќаз. Првичната вредност на репортажата се состои во нејзината значителна фактографска содржина. Слаба точка на текстот е што Виќаз ги претставува Македонците од пробугарската оптика: како граѓанин на Софија, пријател на Бугарите, бугарист. Појдовна точка за размислувања за Македонците, особено за нивните терористички активности, секогаш ќе биде Бугарија и Бугарите. Тоа го доведува авторот до тоа, ликот на Македонците во репортажата да го претстави претежно негативно.

Mazedonier in der reportage von Jurij Wićaz

In dem vorliegenden Artikel ist es ein Versuch vorgenommen, das Bild der Mazedonier, das aus der Reportage u.d.T. *Makedoncy* (Mazedonier) von Jurij Wićaz (1899–1974) hervorgeht, zu präsentieren. Wićaz war ein aus der Oberlausitz stammender Journalist, der aber die meiste Zeit seines Lebens in Prag und auf dem Balkan verbracht. Die Reportage stellt ein der sechzehn Kapitel des ersten Buches von Wićaz, der Sammlung der Memoiren aus dem Zwischenkriegszeit in der obersorbischen Sprache *Mit der Kamenzer Nase* (*Z Kamjenskim nosom*) aus dem Jahre 1961, vor. Die thematische Ebene des Werks bilden vier Haupt-Problemen. Das erste von diesen ist Beschreibung der (politischen, sozialen und nationalen) Stellung der Mazedonier in Bulgarien und der Beziehungen zwischen den beiden Nationen. Das andere, das Wićaz auf detailliertesten Art und Weise bearbeitet, ist die Frage der mazedonischen Terrorismus. Der nächste Aspekt ist mit der Geopolitik Mazedonien (als Region) verbunden. Viertes Problem-Feld bestimmt die Aktion der bulgarischen Armee und Polizei gegen die Mazedonier (am 24. und 25. Juni 1933), dessen Augenzeuge Wićaz war. Der Wert der Reportage liegt vor allem in ihrer großen faktographischen Bedeutung. Auch ihr künstlerischer Wert sollte es hier hervorgehoben werden. Der Schwachpunkt des Textes wird dadurch determiniert, dass Wićaz die mazedonische Frage in seiner Reportage aus der pro-bulgarischen Perspektive zeigt: Als ein Bürger von Sofia, als ein Freund der Bulgaren (seine Frau war Bulgarin), als ein Bulgarist. Der Bezugspunkt für die Überlegungen über Mazedonier, vor allem über ihre terroristischen Aktivitäten, konstituieren also immer Bulgaren und Bulgarien. Infolge dessen ist das Bild der Mazedonier in der Reportage meist negativ.